

kvality. Prácu veľmi dobre dopĺňajú kapitoly v jej závere, v ktorých sú predmety vyhodnotené z hľadiska prírodovedných analýz (metalografia, mineralogicko-petrografické analýzy, opätovne podložené kvalitnou fotodokumentáciou). Ostáva len veriť, že autor na publikáciu nadviaže ďalšou očakávanou kvalitnou prácou, ktorej sa momentálne venuje a to keltským pohrebiskom v Dolnorakúskom Ossarn.

LITERATÚRA

- Bujna 1982* – J. Bujna: Spiegelung der Sozialstruktur auf latènezeitlichen Gräberfeldern im Karpatenbecken – Odraž sociálnej štruktúry na laténskych pohrebiskách v Karpatskej kotline. Pam. Arch. LXXIII, 1982/2, 312-431.
- Bujna 2005* – J. Bujna: Kruhový šperk z laténskych ženských hrobov na Slovensku. Nitra 2005.
- Osterhaus 1981* – U. Osterhaus: Zur Funktion und Herkunft der frühlatènezeitlichen Hiebmesser. O.-H. Frey/H. Roth (HrSg.). Kleine Schriften aus dem Vorgeschichtlichen Seminar Marburg, Heft 9, Marburg 1981.
- Pauli 1978* – L. Pauli: Der Dürrnberg bei Hallein III. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 18, München 1978.
- Ramsl 1998* – P. C. Ramsl: Inzersdorf-Walpersdorf. Studien zur späthallstatt-/latènezeitlichen Besiedlung im Traisental, Niederösterreich. Fundberichte aus Österreich, Materialheft A6, 1998.
- Ramsl 2002* – P. C. Ramsl: Das eisenzeitliche Gräberfeld von Pottenbrunn, Forschungsansätze zu wirtschaftlichen Grundlagen und sozialen Strukturen der latènezeitlichen Bevölkerung des Traisentales, Niederösterreich. Fundberichte aus Österreich, Materialheft A 11, 2002.

Radoslav Čambal

M. Bárta a kolektív: Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha 2012

Dnešná doba je aj vďaka istému mediálnemu tlaku, ak nie priamo krízová, tak minimálne prelomová. Niekedy mediálne šialenstvo predpovedá až zánik západnej civilizácie. Archeológia a história dokáže o krízových obdobiach ľudstva povedať z rôznych vedných odborov možno najviac.

Naši západní susedia akosi lepšie dokázali „využiť“ príležitosť a vyšlo tam už niekoľko nielen populárne orientovaných titulov. Ako prvá vyšla kniha J. Diamonda: Kolaps. Jej pohľad je viac zameraný na environmentálne aspekty (*Diamond 2008*).

Veľký význam malo aj vydanie viac ako dvadsať rokov starej práce britského antropológa a historika J. Taintera. Jeho dielo sa zaoberá skôr komplexnosťou pravekých a starovekých spoločností. Význam tejto práce je aj v načrtnutej metodológii skúmania kolapsov (*Tainter 1988, 2009*).

Nižšie recenzovaná kniha nadväzuje na zborník editorov P. Pokorného a M. Bárta. Ich zborník dobre skombinoval príspevky vedcov z humanitných a prírodovedných odborov. Bola to asi jedna z mála publikácií, ktoré môže oprávnené niesť označenie interdisciplinárna spolupráca (*Pokorný/Bárta 2008*).

Práve na tento zborník nadväzuje aj recenzovaná publikácia (*Bárta/Kovář a kol. 2012*). V nasledujúcom texte sa pokúsím aspoň čiastočne informovať o jej obsahu. Kniha sa rozdeľuje podľa historických období na časti: Pravek, Starovek, Stredovek a Raný novovek, Novovek a najnovšia doba, Človek a prírodné prostredie. V recenzii sa budeme venovať prvým dvom častiam, nie že by ostatné texty nemali svoju kvalitu a dôležitosť, ale ich obsah je mimo predmetu bádania slovenskej archeológie. Recenzia bude mať viac informačný charakter, pretože nie je v silách recenzenta, objektívne zhodnotiť texty, venujúce sa tak širokému časovému úseku a geografickému priestoru.

Veľká časť príspevkov v zborníku je čiastočne inšpirovaná spomínanou priekopníckou prácou J. S. Taintera, čo je pochopiteľné, pretože ako prvá sa sústreďuje na zovšeobecnenie procesov, ktoré vedú ku kolapsom (*Bárta 2012, 19*). Práve z tejto práce sa odráža aj úvodná kapitola egyptológa M. Bárta, v ktorej načrtol metodológiu témy kolapsov (*Bárta 2012, 19-46*).

Druhý príspevok od českého paleolitika J. Svobodu sa venuje komplexnosti a kolapsu lovecko-zberačských spoločností moravského gravetienu, hlavne jeho fácie Pavlovienu (*Svoboda 2012, 49-67*).

J. Turek sa pozrel na problém kolapsu s širším záberom. Nezamerával sa len na jednu archeologickú kultúru, ale na celé obdobie eneolitu v 3. tisícročí pred Kr. Je otázne, či zmeny, ktoré nastali na začiatku 3. tisícročia pred Kr.

v spoločnosti a kozmológii stredoeurópskych roľníkov, možno považovať za kolaps tradičného poriadku ľudského sveta. Každopádne išlo o skutočne významné zmeny veneolitickej spoločnosti, ktoré viedli k individualizácii sociálnych princípov a teda k hlbšej spoločenskej diferenciacii. Tieto premeny sa objavili aj v odklone od tradície neolitických kultov poľnohospodárskeho charakteru a vytvárania monumentálnych stavieb, ktoré zrejme boli používané v zmysle demonštrácie kolektívnej identity a spoločných kultových aktivít. Prevládol pravdepodobne nový kult, nadväzujúci na už existujúce uctievanie slnka. Ľudia sa vo svojich rituáloch zamerali na individualizované pohrebné obrady a ich symboliku v komunikácii duchov, predkov v podsvetí a to predovšetkým z dôvodu demonštrácie a potvrdenia spoločenskej hierarchie a upevneniu systému dedičnosti statusu (Turek 2012, 100-101).

Žiaľ, publikácia pokračuje až dobou laténskou a pomerne dlhé obdobie doby bronzovej absentuje. A. Danielisová sa zamerala na koniec keltského obyvateľstva v Čechách. Už dávno neplatí, že Kelti opustili svoje územie len kvôli tlaku Germánov. Autorka sa zaoberala viacerými zaujímavými otázkami, napríklad prečo došlo k takmer kompletnému zmiznutiu Keltov z územia Čiech? Odišli alebo boli vyhladení? Je kolaps Keltov podobný fenomén ako iné známe zániky? V kapitole sa asi najvýraznejšie pracuje s dielom J. A. Taintera (1988, 2009) a príčina úpadku „českých“ Keltov sa hľadá aj v narušení väčšej zložitosti spoločnosti (komplexity – bližšie Taintner 1988; 2009), ktorá vyvoláva vonkajšie či vnútorné problémy civilizácie.

A. Danielisová dobre zdôrazňuje, že problémy, ktoré viedli k zániku keltskej anabázy pochádzajú z príčin, ktoré kedysi dostali túto kultúru na výslnie. V inak kvalitnom článku možno mať čiastočné výhrady k mape, zobrazujúcej osídlenie Bójev v strednej Európe a priebeh ich migrácie (Danielisová 2012, Obr. 2, 114). Autorka upravila mapy z diela J. Collisa (Collis 2003, 116), ale zdá sa, že najnovšie výsledky bádania na území Bratislavy a ešte nepublikované prehodnotenie literárnych prameňov môžu zmeniť niektoré zobrazené udalosti.

Nasledujúca kapitola dopĺňa predchádzajúcu. J. Militký sa v nej venuje vzostupu a pádu keltskej civilizácie v strednej Európe z numizmatického pohľadu (Militký 2012, 139-183).

Túto časť (Pravek) knihy dopĺňa metodologický článok profesora E. Neústupného. V prvej časti sa zaoberá „nástrahami“, na ktoré bádateľ narazí pri riešení otázok krízy a kolapsu, či skôr kontinuity a diskontinuity archeologických kultúr. Čiastočne vychádza zo svojich známejších prác (Neústupný 2007; 2010). V druhej časti sa zaoberá jednotlivými obdobiami alebo skôr cyklami existencie kultúr v praveku a včasnom stredoveku Čiech. Základným kritériom jeho delenia je diskontinuita symbolickej a expresívnej kultúry, spojená súčasne s jej veľkým geografickým rozšírením. Kultúra je striktná, tzn. jej arbitrárne normy sú prísne aplikované. Počiatok cyklu naopak predchádza obdobie s rozvoľnenými normami, ktoré sa uplatňujú v pomerne malých regiónoch. Vyčleňuje osem cyklov: 1. kultúra s volútovou (lineárnou) keramikou, 2. lengyelská kultúra, 3. kultúra nálevkovitých pohárov, 4. kultúra so šnúrovou keramikou a zvoncových pohárov, 5. mohylové kultúry strednej doby bronzovej, 6. kultúra laténskych kostrových hrobov, 7. kultúra doby rímskej a 8. kultúra pražského typu. (Neústupný 2012, 178-182). Je zrejme, že tento systém vôbec nie je totožný so žiadnou zaužívanou periodizáciou a vyvoláva zaujímavé otázky.

Po prvej časti označenej ako *pravek* by pre archeológov mohla byť zaujímavá aj nasledujúca kapitola – *starovek*. Napriek faktu, že niektoré z textov sú mimo hlavné témy bádania slovenskej archeológie (Sumeri, Čína, Achnaton), môžu priniesť aspoň istý druh inšpirácie v oblasti metodológie alebo vzdialených analógií.

Prvá kapitola sa venuje transformácii sumerskej spoločnosti na prelome 4. a 3. tisícročia pred Kr. Prícom autor sa obšírne venuje najmä ikonografii mezopotámskych pečatidiel (Charvát 2012, 187-210). Ďalší príspevok je skôr filozoficko-religionistického charakteru a venuje sa náboženskej reforme faraóna Achnatona (Janák 2012, 211-220).

Nasleduje rozsiahly text o rozpade v starovekej Číne. Jej autor J. Maršálek sofistickým spôsobom zhrnul dejiny ríše strednej (Maršálek 2012, 221-266). Pre slovenských bádateľov bude zaujímavé porovnať, že niektoré javy sprevádzajúce úpadky a zániky sú podobné s procesmi na území strednej Európy. Autor sa tak isto pozrel aj na aplikovanie spomínaných teórií J. Taintera (1988; 2009); dalo by sa povedať, že príčiny zániku čínskej kultúry či civilizácie sú zakódované už v jej vzniku a rozkvetu.

Desiata kapitola sa venuje kríze a úpadku Rímskej ríše (Musil 2012, 267-294). Už od roku 1776, keď vyšlo osvietené dielo E. Gibbona, táto téma priťahuje historikov aj archeológov (Gibbon 2012). J. Musil sa nevydal obvyklou zastaranou cestou analýzy politických dejín, ale rozobral problematiku komplexnejšie. Najskôr sa venoval rôznym pohľadom na rozpad ríše, následne pohľadom samotných Rimanov, možnými príčinami (kríza ekonomiky, nadmerné výdaje na armádu) a nakoniec uviedol príklad úpadku z provincie Egypt a oázy El-Héz (bližšie pozri Bárta et al. 2009).

Posledná kapitola, ktorá by mohla zaujať slovenských archeológov je od M. Lutovského (2012) a venuje sa vzostupu Přemyslovcov a to hlavne Boleslavovi I. a potom aj jeho nástupcom Boleslavovi II. a III., čiže vzostupu a úpadku českých krajín.

Knihy pokračuje dalšími zajímavými kapitolami (Husitstvo, Pád Osmanské říše, Koniec Rakúska-Uhorska), ale tie sa už priamo netýkajú predmetu bádania slovenskej archeológie a presahujú rámec tejto recenzie. Publikácia kvalitou prekračuje stredoeurópsky priestor. Ide skutočne o zaujímavý projekt, ktorý by mohol inšpirovať aj slovenskú bádateľskú obec.

LITERATÚRA

- Bárta 2012* – M. Bárta: 1. Kolaps a regenerace: pokračující cesty minulých civilizací. In: M. Bárta/M. Kovář a kolektiv: Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha 2012, 19- 46.
- Bárta/Kovář a kol. 2012* – M. Bárta/M. Kovář a kolektiv: Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha 2012.
- Bárta et al. 2009* – M. Bárta et al.: Ostrovy zapomnění. Praha 2009.
- Collis 2003* – J. Collis: The Celts: origins, myths and inventions. Stroud 2003 (prvá vydanie), 2010 (druhé vydanie).
- Danielisová 2012* – A. Danielisová: 4. „A pak se potichu vytratili.“ Zánik keltské civilizace v Čechách z pohledu archeologie. In: M. Bárta/M. Kovář a kolektiv: Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha 2012, 107-138.
- Diamond 2008* – J. Diamond: Kolaps. Proč společnosti zanikají a přežívají. Praha 2008.
- Gibbon 2012* – E. Gibbon: Úpadek a zánik Římské říše (Nové revidované vydanie). Bratislava 2012.
- Charvát 2012* – P. Charvát: 7. Každý konec je nový začátek: transformace sumerské společnosti na přelomu 4. a 3. tisíciletí př. n. l. In: M. Bárta/M. Kovář a kolektiv: Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha 2012, 187-210.
- Janák 2012* – J. Janák: 8. Achnaton – filozof na trůně, nebo tyran? In: M. Bárta/M. Kovář a kolektiv: Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha 2012, 211-220.
- Lutovský 2012* – M. Lutovský: 11. Vzestup a pád „říše českých Boleslavů.“ O krizi dynastie a počátku státu. In: M. Bárta/M. Kovář a kolektiv: Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha 2012, 297-318.
- Maršálek 2012* – J. Maršálek: 9. Jednota a rozpady starověké Číny. In: M. Bárta/M. Kovář a kolektiv: Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha 2012, s. 221-266.
- Militký 2012* – J. Militký: 5. Nejstarší stredoevropské mince – vzestup a pád keltské civilizace ve střední Evropě z pohledu numismatiky. In: M. Bárta/M. Kovář a kolektiv: Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha 2012, 139-172.
- Musil 2012* – J. Musil: 10. Krize a úpadek římské říše. In: M. Bárta/M. Kovář a kolektiv: Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha 2012, 267-294.
- Neustupný 2007* – E. Neustupný: Metoda archeologie. Plzeň 2007.
- Neustupný 2010* – E. Neustupný: Teorie archeologie. Plzeň 2010.
- Neustupný 2012* – E. Neustupný: 6. Pulzování archeologických kultur. In: M. Bárta/M. Kovář a kolektiv: Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha 2012, 173-183.
- Pokorný/Bárta 2008* – P. Pokorný/M. Bárta (eds.) Něco překrásného se končí. Kolapsy v přírodě a společnosti. Praha 2008.
- Svoboda 2012* – J. Svoboda: 2. Komplexnost lovců-sběračů a kolaps moravského gravettienu. In: M. Bárta/M. Kovář a kolektiv: Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha 2012, 49-67.
- Tainter 1988* – J. A. Tainter: The Collapse of Complex Societies. Cambridge 1988.
- Tainter 2009* – J. A. Tainter: Kolapsy složitých společností. Praha 2009.
- Turek 2012* – J. Turek: 3. Poháry místo monumentů. Tradice a změny ve společnosti a v kosmologii evropských zemědělců ve 3. tisíciletí před Kristem. In: M. Bárta/M. Kovář a kolektiv: Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha 2012, 69-105.

Branislav Kovář